

Күрүнениң бюджеттиг чаңгыс аай эвес хевирниң өөредилге албан чери
"Республиканың Р.Д. Кенденбиль аттыг кол ниити өөредилгениң хөгжүм болгаш чурулганың школа-интернады"

**5-ки класска төрөөн чогаал кичээлиниң технологтуг картазы.
М.Эргеп "Өдүгенде чайлаг"**

Тыва дыл болгаш чогаал башкызы

Тадар-оол Саяна Кулаковна тургускан

Кызыл-2018

Кичээлдин технологтуг картазы.

Башкының ФАА: Тадар-оол Саяна Кулаковна.

Эртеми: Төрээн чогаал.

Клазы: 5.

Технологиялары: бөлүктөп, сайзырадып өөрөдириниң, кады демнежилге, шүгүмчүлөлдиг боданышкын.

Методиктиг курлавырлар:

- 1) С.И.Заир-Бек, И.В. Муштавинская Развитие критического мышления на уроке.
- 2) О.Г. Черных Игровые уроки по литературе.
- 3) Е.А.Юдина Технологии качественного обучения в школе.
- 4) А.Х. Херел Аянныг номчулга.
- 5) Д.Ч. Сундуп Тыва улустуң аас чогаалын школаларга өөрөдириниң методиказы.
- 6) В.С. Кызыл-оол ,Д.С. Куулар Методиктиг сүмелер.Бешки класстың "Төрээн чогаал" ному-биле ажылдаар башкыларга дуза.
- 7) Е.Т. Чамзырын Төрээн чогаалды өөрөдириниң теориязы болгаш методиказы.
- 8) З.О. Шогжал. Бешки класстың "Төрээн чогаал" ному-биле ажылдаар башкыларга дузалал материал. Кызыл-2013.

ӨМК:Төрээн чогаал. 5 класс. Ниити өөрөдилге черлеринге өөрөдилге ному. Тургузукчулары: М.А Күжүгет,Л.Х.Ооржак,Е.Т Чамзырын , А.С Шаалы , Кызыл-2013.

Арын 107-122.

Тыва аас чогаалы болгаш литература.Ниити өөрөдилге черлериниң 5-11 класстарына чижек программа. Тургузукчулары Е.Т.Чамзырын, М.А Күжүгет, Л.Х.Ооржак. Кызыл-2012.

Темазы:	М. Эргеп "Өдүгенде чайлаг" (тоожудан эгелер).
Кичээлдин хевири:	Түңнел кичээл
Сорулгалары:	<p>Өөредиглиг: өөрөнгөн чүүлүн катаптавышаан, уругларның кичээлге сонуургалын хаара тудар, чогаалдан номчаан эгелериниң кол уткаларын сактып алганын тодарадыр; өөрөнгөн чогаалыңа түңнел үндүрүп билирин чедип алыр.</p> <p>Сайзырадыр: уругларның дыл-домаан, логиктиг боданыышкынын, сөс курлавырын байыдар, аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадыр,</p> <p>Кижизидилгелиг: төрөөн чурт дугайында билигни делгемчидип, төрөөн черивистиң ырак чараш булуңу-Тожунуң иви ажыл-агыйын сонуургадыр, бойдуска, дириг амытаннарга ынак болуруңа кижизидер.</p>
Эртемни өөредириниң түңнелдери	<p>Бот-тускайлаң: чогаалдың утказыңа дүүштүр түңнел кичээлге киржип, өскелерниң бодалын дыңнап билир, шын үнелеп, бодунуң бодалын шынзыдып, камгалаар.</p> <p>Эртемнииниң: өөрөнгөн турар темазын сонуургаар, чаа кол билиглерни медреселдиги-биле шиңгээдип алыр. Сөзүглелди аяңныг, шын, тода номчуур болгаш география, бойдус эртеми-биле харылзаазын тодарадыр. Чогаадыкчы ажылдарга идепкейлиг киржир.</p> <p>Метапредметтиг: бот-угланыышкынныг кичээлдиң сорулгазын тодарадып, бодунуң ажылын башкы-биле кады үнелеп билир. Түңнелди үндүрүп, ону амыдырал-биле холбаар.</p> <p>Медереп билип алырының:сөзүглелден кол чүүлдерни шилип шыдаар, сайгарар.</p> <p>Харылзажылга: кичээлге алган билиин аас болгаш бижимел дамчыдар бижиир, бодунуң бодалын диалог, монолог дамчыштыр шын, чиге илередир, айтырыгларны шын, тода салыр, эптиг, найыралдыг ажылдаар.</p>
Шиңгээдип алыр кол билиглер	Өдүген деп сөстүң утказы,эр-кызының аайы-биле аттары,овур-хевирин, хевир-дүрзүзүн тодарадыр..
Ажыглаар метод, аргалар:	Хайгаарал, сорулганы боттары салыры, дилеп-тыварының, шинчилел, чогаадыкчы хамаарылгазының, ном-биле бот ажылдар, словарь-биле ажыл, беседа.
Ажылды организаастаарының хевирлери:	Бот-тускайлаң, эжеш, бөлүктөп
Дерилгези:	Презентация, Тываның картазы, көргүзүг чуруктар (Тожунуң, ивиниң, кат-чимистиң, чадырның), кичээлдиң кыйгызы: “Демниг сааскан теве тудуп чиир” экранда парлап каан, компьютер, проектор, уругларның чураан чуруктары.

Кичээлдин чорудуу

№	Кичээлдин кезектери	Башкының ажыл чорудулгазы.	Өөреникчилерниң ажыл-чорудулгазы	Кандыг түннелдер чедип ап болурул? (БӨА азы УУД).
1	<p>Организастьг кезээ.</p> <p>1.Кичээлдин эгезин организаастаары.</p> <p>2. Психологтуг релаксация. (Уругларның иштики сагыш-сеткилин, хөөнүн кичээлче угландырып белеткээри).</p>	Ажылчын байдалче өөреникчилерни кирип, кичээнге хаара тудары	Ажылдаарыңа, билиглерни алырыңа белеткел.	<p>1). Харылзаа тудуп, чугаалажып билири (коммуникативные):</p> <p>2). Чугаалажырының янзы-бүрү хевирлерин билир, үжилери-биле болгаш улуг улус-биле чугаалажып билир.</p>
		Демниг ажылче байдал. Менди ёзулалы.	Кандыг-бир чаа чүүлче, медээже, билигже бодун белеткээр. Менди ёзулалы. Кылыр ажыл-херекти хуваажып, демниин көргүзөр.	
		-Экии, уруглар! Олуттарыңарга эптиг олургулаптыңар. Бөгүнгү болур кичээливис онзагай кичээл, чүге дизе бисте аалчылар аалдап келген. Кичээливистин кыйгыры "Демниг сааскан теде тудуп чиир". Демниг деп сөстүң чоок уткалыг сөзү чүл, уруглар?	Өөреникчи башкы-биле харылзааны тудар, кичээнге дыңнаар. Өөреникчилер боттарының бодалын илередип, үлегер домактың утказын чугаалаар. Бо үлегер домактың утказы - кичээлде шупту демниг ажылдаар. Саасканнар теде тудуп чипкен эвес, а шупту кады ажылдааш, демниг, эптиг-найыралдыг ажылдаарын чугаалап турар.	
2	<p>Проблемалыг айтырыгның дузазы-биле кичээлдин темазын тодарадыры.</p>	Бөгүнгү кичээлиviste чүнүң дугайында өөренир-дир бис, уруглар? Уруглар боттары теманы тодараткан сөөлүндө башкы самбырага бижиир.	Өөреникчилерниң чураан чуруунун дузазы-биле чаа теманы уруглар тодарадыр.	(Билип алырының БӨА азы УУД) Уругларның бот-идепкейлиг чоруу, бот-башкарылгазы, боду чаа чүүлду билип, шингээдип алыры.
		Самбырада бижээн теманы номчааш, кичээлдин сорулгазын тодарадыр.	Өөреникчилерниң бот-тускайлаң ажыл-чорудулгазының эгези: сорулганы боттары салыры.	Уруглар боттарының бодалын илередип, сүмележип болур. Бот-тускайлаң, эжеш ажылдаары.

3	Башкынын киирилде сөзү.	Бо кичээлде бөлүктөргө чарлып алгаш, кичээлдин темазына дүүштүр командаларнын адын, девизин чогаадыр деп дужуршкан бис. Командалар боттарын таныштырар.	Өөреникчилер бөлүктөр аайы-биле чогаалга дүүшкөн ат, девизи – биле таныштырар. 1-ги бөлүктүн ады: "Өдүгөнчилер" Девизи: "Өдүгөн тайга чурттуг-ла бис, өөрлүг, омак эрестер бис. 2-ги бөлүктүн ады: "Ивижилер" Девизи:"Иви малды малдап чоруур, ишчи кежээ ивижилер" 3 бөлүктүн ады: "Тожужулар" Девизи: "Тожуну көрбээн кижиге Тываны көрбээн, Азасты көрбээн кижиге Тожуну көрбээн".	Чаа немелде билиг алыр (познавательный): өөреникчилернин даап бодап, угаап бодап билири, кандыг-ла бир чаа чүүлдү билип алыр деп сорулга тургустунуп кээри. Бот угланышыкынныг (регулятивный): Кылыр чүүлүнге сорулганы салыр, өскерттип билир; бодунуң харызын шын кылдыр эдип билир (самокорекция) чугула айтырыгны тургузуп, даап, бадыткалдарны илередип, логиктиг сайгарылгаларны кылып, бадыткалдарны кылып, тып билир.
4	Онаалга хыналдазы.	Чурулга салбырынын өөреникчилеринге М.Эргептин "Өдүгөндө чайлаг" деп тоожузундан өөренип эрткен эгелерге чуруктар чурааш, ону камгалаар онаалга берген мен. Кым беленил? 2). Өдүгөн деп сөстүң утказын улуг улустан айтырып билип кээр болган силер. Кым беленил?	Командалар аайы-биле үстүп алган уруглар эгелер аайы-биле чураан чуруктарына камгалал кылыр. Өөреникчилернин харызы.	Бот-хуузунуң БӨА азы УУД. Улус мурнунга бодунуң ажылын камгалап билир, арны чазыгар. Эштериниң ажылдарын, харыларын үнелеп, демдек салып болур. Уруглар боттарынын бодалын илередип,сүмеленип болур. Бот-тускайлаң,эңеш ажылдаары.
5	Словарьлыг ажыл.	Өдүгөн (этим)- тайга кыры, тас чер, муңгаш тайга эвес, өде кылаштап болур дээн уткалыг.	Уруглар кыдырааштарына бижиир.	Словарь кыдырааштарына киирер.
6	Катаптаашкын	Блуннуң ромашказы: 1) Бөдүүн-чогаалдың кол маадырынын ады. 2) Тодарадыр-бердинген дүрзүлери тып адаар. 3) Тайылбырлаар-артык дириг амытанны айтыр. Мынды, таспан, хураган, чары, эдер. 4) Чогаадыкчы-Өдүгөн деп сөс-биле домак чогаадыр. 5) Үнелээр-чураан чуруктарга үнелел бээр. 6) Практиктиг-Тываның картазындан Кызыл Доора-Хем дээр айтып көргүзөр. Тываның алдарлыг чогаалчылары, Тожу чурттуг кымнарыл ол? Ук чогаалчыларнын кандыг чогаалдарын өөрөнгөн бис?	Уругларнын харызы. 1.Чогаалдың кол маадыры Өнер-оол. 2.Дырбактыг, адыг, морзук. 3.Хураган. 4.Өдүгөн - Тожу кожуунда кайгамчык чараш чурумалдыг черлернин бирээзи. 5.Уругларнын үнелели. 6.Тываның картазындан айтып көргүзөр. Юрий Шойдакович Кюнзегеш. Леонид Борандаевич Чадамба. Ю. Кюнзегештин "Сиген шөлүндө" деп шүлүү, Л. Чадамбаның "Аян-чорук" деп тоожузундан үзүндүлөр.	1) Чаа немелде билиг алыр (познавательный): өөреникчилернин даап бодап, угаап бодап билири, кандыг-ла бир чаа чүүлдү билип алыр деп сорулга тургустунуп кээри. 2) Бот угланышыкынныг (регулятивный): Кылыр чүүлүнге сорулганы салыр, өскерттип билир; бодунуң харызын шын кылдыр эдип билир (самокорекция) чугула айтырыгны тургузуп, даап, бадыткалдарны илередип, логиктиг сайгарылгаларны кылып, бадыткалдарны кылып, тып билир. Харылзаа тудуп, чугаалажып билири (коммуникативные): Тус айтырыг бүрүзүңге бодунуң бодалын, туружун тода, шын, харылзаалыг кылдыр

	Слайдыга көргүзөр	<p>Эрткен кичээлде кымның чүү деп чогаалын өөрөнгөн ийик бис, уруглар?</p> <p>Бөгүн чогаалдың шупту эгелеринге хамаарыштыр түннел кичээлди эрттирер-дир бис. Ынчангаш шуптунарга идепкейлиг ажылдаарыңарны күзедим, уруглар.</p> <p>Чогаал эртеминиң үш кол чүүлүн тодарадып көрээлиңер: Бөлүктөр аразында үлежиң алыр.</p> <p>Тожунуң өске кожууннардан онзагай талазы чүл?</p> <p>Тожунуң девискээринде "Кызыл дептерже" кирген амытаннар болгаш үнүштер.</p>	<p>М.Эргептиң «Өдүгенде чайлаг» деп тоожузундан эгелерни номчуп дооскан бис. Башкының даалгазын күүседиринге өөреникчилер белең.</p> <p>1)Чечен үе-чай. 2)чечен девискээр, чер-Тожу кожуун, Өдүген тайгазы. 3)овур-хевирлер-кижилерниң овур-хевири, дириг амытаннар (ивилер).</p> <p>Тывада чүгле Тожу кожуун иви ажыл-агыйлыг.</p> <p>Өөреникчилер кыдырааштарыңа демдеглээр.</p>	<p>илередиң билир. Чугаа этикедин сагыыр.</p> <p>Бот угланышыкынныг (регулятивный):</p> <p>Кылыр чүүлүңге сорулганы салыр, өскерттип билир; бодунуң харызын шын кылдыр эдиң билир (самокорекция) чугула айтырыгны тургузуп, даап, бадыткалдарны илередиң, логиктиг сайгарылгаларны кылып, бадыткалдарны кылып, тып билир.</p>
7.	Аянның номчулга.	<p>Л. Чадамбаның "Иви фермазында" деп шүлүүн кичээнгейлиг дыңнаңар, уруглар.</p>	<p>Л. Чадамбаның "Иви фермазында" деп шүлүүн Кызыл-оол Алиса номчуур.</p>	<p>Бот-хуузунуң БӨА азы УУД. Улус мурнунга бодунуң ажылын камгалап билир, арны чазыгар. Эштериниң ажылдарын, харыыларын үнелеп, демдек салып болур.</p> <p>Уруглар боттарының бодалын илередиң,сүмеленип болур. Бот-тускайлаң,эңеш ажылдаары.</p>
8.	Шүлүктүң кыска сайгарылгазы.	<p>Бо шүлүктен "Өдүгенде чайлаг" деп чогаалда ивиниң чурумалыңа немей чүнү билип алдывыс?</p>	<p>-Мыйгак, сыын дег куу өңнүг.</p> <p>-Эрес, кашпагай, аңнап мунарыңа эптиг.</p> <p>- Шаараш мыйыстарлыг.</p> <p>- Хоюган (черликсимээр).</p> <p>-Күштүг, шыырак (дарган чаагай).</p> <p>-Эъттиг,сүгтүг.</p> <p>- Хокаш деп ады база бар.</p>	<p>Бот угланышыкынныг (регулятивный):</p> <p>Кылыр чүүлүңге сорулганы салыр, өскерттип билир; бодунуң харызын шын кылдыр эдиң билир (самокорекция) чугула айтырыгны тургузуп, даап, бадыткалдарны илередиң, логиктиг сайгарылгаларны кылып, бадыткалдарны кылып, тып билир.</p>

9.	<p>Схема конструкциязын тургузары.</p>	<p>Самбырага төгерик шыйгаш, ооң иштинге "Иви - чараш мал" деп бжиир. Төгериктиң дөрт талазынче чоруткан шыйыгларның ужунга "хевир-дүрзүзү", "аажы-чаңы", "эр-кызы база хар-назы аайы-биле аттары" деп бжиктер турар.</p> <p style="text-align: center;">хевир-дүрзүзү</p> <div style="display: flex; align-items: center; justify-content: center;"> <div style="margin-right: 10px;">аажы-чаңы</div> <div style="border: 1px solid black; border-radius: 50%; padding: 10px; text-align: center;"> Иви- чараш мал </div> <div style="margin-left: 10px;">эр-кызы, хар-назы аайы-биле аттары</div> </div>	<p>Уруглар башкының удуртулгазы-биле бердинген схеманы айыттыңан бөлүктөр аайы-биле долдуруп, чогаалдан ушта бжилгелерни кылыр.</p>	<p>Ооң түннелинде схема конструкцияга ивинин хевир-дүрзүзүн, аажы-чаңын база өске-даа талаларын тодарадып көргүскен чурумал тодарап көстүп кээр.</p>
	<p>Бирги одуруг:</p> <p>Ийиги одуруг:</p> <p>Үшкү одуруг:</p>	<p>Ивиниң хевир-дүрзүзүн тодарадыр.</p> <p>Аажы-чаңын тодарадыр</p> <p>Ивиниң эр-кызы база хар-назы аайы-биле аттарын тодарадыр.</p>	<p>Кулактары: хачыланып турар узун; карактары: хоюг кара; дүгү: кулузун дег кылаң, суук; мыйыстары: мунган кижиниң арнын дуглай бээр; шырай, хүрең, ушкан дыт дазылы дег улуг; эмиглери: чымчак, сагдынгыр, ийи допшулуг.</p> <p>Адаккыр, кашпагай, шыдамык, шыырак, ак сеткилдиг, ээзин кагбас.</p> <p>Мунар мал – чары Эр иви(бугазы) – эдер Кыс иви (саар) – мынды 1 харлыг оглу – таспан 2 харлыг оглу – дөнгүр Ниити ады - иви</p>	<p>Чаа немелде билиг алыр (познавательный): Тодарадып, тып, бадыткап, шынзыдып, деңнеп, шүүштүрүп, даап бодап, түңнеп билир. Алган медээден кол чүүлдү бодунга билип ап шыдаар. Долгандыр турар хүрээлелди база социумну билип алыры-биле янзы-бүрү аргаларын ажыглаар, дуржулга солчуру, киржири, төлевилел тургузары, чогаадыкчы ажылдарны чорудары.</p> <p>2) Бот угланышыкынныг (регулятивный): Бодунуң билбес чүүлдерин медресеп билир, ону чедип алыр дээш кызар; бодунуң эрттирипкен частырыгларын эскерип билир, оларны эдер дээш ажылдаар, кылыр чүүлдерин боду планнап билир, план аайы-биле ажылдаар.</p>

10.	<p>Схема конструкцияның түннели.</p>	<p>Хевир-дүрзүзү:</p> <p><i>кулактары:</i> хачыланып турар узун; <i>карактары:</i> хоюг кара; <i>дүгү:</i> кулузун дег кылаң; <i>мыйыстары:</i> мунган кижиниң арнын дуглай бээр шыргай, хүрен, ушкан дыт дазылы дег улуг; <i>эмиглери:</i> чымчак, сагдынгыр, ийи допшулуг.</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div data-bbox="387 438 728 638"> <p>Аажы-чаңы: адаккыр, кашпагай, шыдамык, ак сеткилдиг, ээзин кагбас.</p> </div> <div data-bbox="728 399 940 646" style="border: 1px solid black; border-radius: 50%; padding: 10px; text-align: center;"> <p>Иви- чараш мал</p> </div> <div data-bbox="940 438 1556 678"> <p>Эр-кызы, хар-назы аайы-биле аттары: мынды-кыс иви(саар), чары-мунар мал, эдер-эр иви, анай-чаа төрүттүнген оглу тапспан-1 харлыг оглу дөнгүр -2 харлыг оглу</p> </div> </div>		
11.	<p>Быжыглаашкын.</p> <p>Экранда ивиниң чуруун көргүзөр</p> <p>Ном-биле ажыл. "Чараш мал"</p> <p>Словарьлыг ажыл.</p>	<p>1.Өнер-оолду чайлагга кымнар уткуп алганыл? Аттарын адаптыңарам.</p> <p>2. Бичии оол чайгы дыштанылгасын канчаар эрттиргенил?</p> <p>Өнер-оол чайлагга чүнү кончуг сонуургааныл, уруглар? Уялыг-Мыйыс – ивиниң шола ады. Ону чүү дээр ийик?</p> <p>1.Уялыг-Мыйыс – мунар иви. Ону чары дээр. Мунуп алырга, сактырмага, Кызылдың <u>парыгының хемезинге олурупкан ышкаш мен</u>, чарымның чоруу кедергей чымчак, ылгыны мырыңай кедергей...” Мында деңнелгени тывар.</p> <p>2. Кандыг-бир каракка көзүлбес хендир-биле дагларны,тейлерни,ховужуктарны шалбалааш,бодумче чыра тыртып-ла турган дег апарган мен.</p> <p>Словарь курлавырын байыдар. Шулун - Өдүгөн тайгаларында сүт дег аккыр, хөвөң дег хоюг чиңгис оът.</p>	<p>Өнер-оолду чайлагга Артыш-оол, Сергей, Нурзат, Оля, Чойганмаа уткуп алганнар.</p> <p>Бичии маадырывыс чайгы дыштанылгасын солун, ажыктыг кылдыр эрттирген.</p> <p>Өнер-оол чайлагга ивини кончуг сонуургаан.</p> <p>Дириг амытаннарның шола адын зооним дээр.</p> <p>Номнун 125 дугаар арнында “Шулун” деп эгени коор.</p> <p>Деңнелге: Кызыл парыгының хемезинге олурупкан-даа ышкаш мен деп харыылаар.</p> <p>Дагларны,тейлерни,ховужуктарны шалбалааш,бодумче чыра тыртып-ла турган дег мен.</p> <p>Ивилерниң чиир чемнери онзагай, олар өске малдар, аннар ышкаш аксынга таварышкан-на сигеннерни чивес. Шулуң, чаат, чекпе, дус чиир деп өөреникчилер долу харыын бээр.</p>	<p>3) Харылзаа тудуп, чугаалажып билири (коммуникативные): Чугааның утказын билип алыры, дыңнап алган чүүлүн кыска азы делгеренгей дамчыдып билир. Сөзүглелдин утка талазы-биле болгаш уран-чечен сайгарылгасын кылыр. Айтырыгны дыңнап, аңаа шын харыылап билир. Номчулганың янзы-бүрү аргаларын ажыглап билир (улуг-каралап, чүгүртү, ханылап номчуур д.о.ө.) Бодалын дамчыдып билир. Таблица, схема, кысказы-биле чугула медээ бээр аргаларны ажыглаар. Словарьлар, энциклопедиялар, интернет-биле ажылдап билир.</p> <p>4). Чаа немелде билиг алыр (познавательный): Тодарадып, тып, бадыткап, шынзыдып, деңнеп, шүүштүрүп, даап бодап, түннеп билир. Алган медээден кол чүүлдү бодунга билип ап шыдаар. Долгандыр турар хүрээлелди база социумну билип алыры-биле янзы-бүрү аргаларны ажыглаар, дуржулга солчуру, киржири, төлевилел тургузары, чогаадыкчы ажылдарны чорудары.</p> <p>2) Бот угланышкынныг (регулятивный):</p>

	<p>Амыдырал-биле холбаа</p> <p>Кыдыкшыл минутагы</p> <p>Ном-биле ажыл.</p>	<p>Чаат- - капрон удазыннар ышкаш чымчак, узун, сарыг оьттар. Чекпеге мырыңай кончуг. Хадын улдузун (мөөгүзүн) чаат дээр. Орустап “березовая чага”</p> <p>Бистин өгбелеривис шагдан тура мал ажыл-агыйлыг чораан. Силер база чайгы дыштанылганарда кырган-ава, кырган-ачаңарның аалынга барып ындыг ажылдардан кылып дузалажыр силер, уруглар.</p> <p>Иви кандыг мал болду?</p> <p>Силерниң аранарда Тожу көргөн ,аңаа дыштанган кижиге бар бе?</p> <p>Сула шимчээшкин:</p> <p>Шупту бичии када оожум туруп кээлиңер, уруглар. Улаштыр ажылдаарывыска эки болур кылдыр сула шимчээшкинден кылыптаалыңар:</p> <p>Ам Тожунуң бойдус-байлааның дугайында көөр бис. "Бүгү кежик – Чер-иеде деп эгени ажыдып алыңар, уруглар.</p> <p>"Хуулгаазын чурумалдыг аргалар" деп төлевилелди дыңнаптаалыңар.</p> <p>- Кайы хире байлак, кат-чимистиг оран-дыр, уруглар! Чүге Чер-Ие деп турарыл?</p> <p>Кижиниң чип турары бүгү-ле аьш-чем, ижип турарывыс суг-даа, кедер хеп-даа, аарый бергеш эмненир эм-дом-даа, чурттаар оран-сава-даа шупту-ла черден төрүттүнүп турар болганда ону бистер Чер-ие дээр бис. Тынып турар агаарывыс безин черден үнүп турар үнүштер дузазы-биле арыгланып, чаартынып турар болгай. Теректер чок турган болза, хирлиг агаар боду арыгланы бээр бе?</p>	<p>Уругларның харызы.</p> <p>Кыдырааш-биле ажыл.</p> <p>Сөстөр экранда бар. Уруглар кыдырааштарынче бижиир.</p> <p>Уруглар чайгы дыштанылгасында малчын кырган-ава,кырган- ачазының аалынга баргаш, канчаар дузалаңырын чугаалаар.</p> <p>Сериин тайгага таажыр кыштыг,шыдамык мал. Сиген белеткевес боду харны казып, тып чиптер.</p> <p>Улаштыр ажылдаарынга эрес-сергек болуру-биле өөреникчилер башкының аайы-биле сула шимчээшкин кылыр.</p> <p>Ажылдаарга эки боор, Адыжывыс дыштанзын. Эзеп-херлип орбас бис, Эки кызып бижиир бис.</p> <p>Уруглар экранда чуруктарны көрбүшаан, сөзүглел иштинден уран-чечен аргаларны тывар.</p> <p>(Ай, бес, тоорук, киш-кулаа, честек-кат, инек-карааның чуруу экранда көстүп турар). Номдан оларның дугайында бижээн эгелерни тып номчуур, деңнелге болгаш эпитеттерни тывар.</p> <p>Чогаалдың кол билиглерин медресе билип олураар, херек кырында амыдырал-биле холбап, философтуг бодалды улам ханы сайгарып «Бүгү кежик – Чер-иеде» деп сөстөрниң ханы утказын билип алыр.</p> <p>Арын 115-118.</p> <p>“Бис чиир чемни-даа, кедер хепти-даа, чурттаар оран-саваны-даа Чер-иевистен четтирип турар бис. Оон туржук тынар агаарны-даа, ижер сугну-даа оон ап</p>	<p>Бодунуң билбес чүүлдерин медресе билир, ону чедип алыр дээш кызар; ону чедип алыр дээш кызар бодунуң эрттирипкен частырыгларын эскерип билир, оларны эдер дээш ажылдаар, кылыр чүүлдерин боду планнап билир, план аайы-биле ажылдаар.</p> <p>3) Харылзаа тудуп, чугаалажып билири (коммуникативные):</p> <p>Чугааның утказын билип алыры, дыңнап алган чүүлүн кыска азы делгеренгей дамчыдып билир. Сөзүглелдин утка талазы-биле болгаш уран-чечен сайгарылгасын кылыр. Айтырыгны дыңнап, аңаа шын харыылап билир. Номчулганың янзы-бүрү аргаларын ажыглап билир (улуг-каралап, чүгүртү ханылап номчуур о.д.ө.) Бодалын дамчыдып билир. Таблица, схема, кысказы-биле чугула медээ бээр аргаларны ажыглаар. Словарьлар, энциклопедиялар, интернет-биле ажылдап билир.</p> <p>Чаа немелде билиг алыр (познавательный):</p> <p>Тодарадып, тып, бадыткап, шынзыдып, деңнеп, шүүштүрүп, даап бодап, түңнеп билир. Алган медээден кол чүүлдү бодунга билип ап шыдаар. Долгандыр турар хүрээлелди база социумну билип алыры-биле янзы-бүрү аргаларын ажыглаар, дуржулга солчуру, киржири, төлевилел тургузары, чогаадыкчы ажылдарны чорудары.</p> <p>2) Бот угланышыкынныг (регулятивный):</p> <p>Бодунуң билбес чүүлдерин медресе билир, ону чедип алыр дээш кызар; бодунуң эрттирипкен частырыгларын эскерип билир, оларны эдер дээш ажылдаар, кылыр чүүлдерин боду планнап билир, план аайы-биле ажылдаар.</p>
--	---	--	--	--

			турар-ла болгай бис” бир өөреникчи номчуур.	
12.	Рефлексия (3 мин). Төгерикиер-биле бодалдар чугаала	Стол бүрүзүндө ийи аңгы өңнүг төгерикиер бар. Бирээзи (кызыл) -кичээл ажыктыг, солун, өскези (хүрөң)-кичээл солун эвес, чалгааранчыг. Бодунуң шилип алган төгериин туткаш, тайылбырлаптар. Кичээл сагыш-сеткилинерге таарышты бе? Кызыл-кичээл ажыктыг, солун, Чүге? Хүрөң-кичээл солун эвес, чалгааранчыг. Чүге?	Бодунуң шилип алган төгериин туткаш, тайылбырлаптар. Кызыл-кичээл ажыктыг, солун, Чүге? Хүрөң-кичээл солун эвес, чалгааранчыг. Чүге?	Бот угланышыкынныг (регулятивный): Кылыр чүүлүнге сорулганы салыр, өскертип билир; бодунуң харызын шын кылдыр эдип билир (самокорекция) чугула айтырыгны тургузуп, даап, бадыткалдарны илередип, логиктиг сайгарылгаларны кылып, бадыткалдарны кылып, тып билир.
13.	Түннел.	Кичээливиистиң кыйгыры: “Демниг сааскан тева тудуп чиир”. Шынап-ла, сааскан чеже-даа чаңгыс болза, ындыг улуг теваге күш четпес болгай. Ол ышкаш бис база күжүвүстү каткаш, шупту идепкейлиг ажылдаан бис. Ынчангаш бөгүн шупту эки ажылдаан, эр хейлер, уруглар. Кичээлдиң эгезинде кандыг сорулга салып алган ийик бис? Чогаалдың утказын эки хандыр биллип алдывыс бе? Чогаалдың чечен девискээрин, чечен үезин, чечен омур-хевирлерин тодарадыр.	Үлегер домактың утказын бадыткап, Тожунуң дугайында, Өнер-оолдун дыштанылганының дугайында дыка хөй чүүлдерни биллип алдывыс. Кичээлдиң эгезинде салдынган сорулга күүсеттинген. Чогаалдың утказын эки хандыр биллип алдывыс. Чечен девискээр, Тожу кожууннуң Өдүгөн тайгазы, чечен үе- чайгы үе, чечен омур-хевирлер: кижилерниң омур-хевири, ивилер болгаш бойдус.	1 Чаа немелде билиг алыр (познавательный): Бадыткаан азы шын эвес бодалдарга шын харыы бээр тезистерни (харыыларны) ажыглап (тып) билир, янзы-бүрү литературадан, интернет четкилеринден херек материалдарны тывар, номчулганың сорулгаларын медресеп билир. 2) Бот угланышыкынныг (регулятивный): Ажылынга үнелелди берип шыдаар, тыптып келген бергелерниң үнгөн дөзүн тодарадып, оларны шиитпирлээр аргаларны тывар. 3) Харылзаа тудуп, чугаалажып билири (коммуникативные): Аас болгаш бижимел чугааны биллип алыр. Айтырыгны дыңнап, аңаа шын харыылап билир.
	Демдек салыры.	Уругларга чогуур демдектерни салыр.	Уруглар дневниктерге демдектерин салдырар.	Уруглар бот-боттарын үнелээр.
	Бажыңга онаалга. (2 мин).	1) Класка тургузуп долдурганы даяныг-схеманы ажыглап тургаш, "Иви-чараш мал" деп темага чогаадыг-чурумал бижиир. 2) "Тожунуң ховар дириг амытаннары, үнүштери" деп төлевилел, кылыр. 3) Өдүгөн дугайында шүлүк чогаадырын шенээр.	Бажыңга онаалганы кыдырааштарыңга бижиир Өөреникчи бодунуң сонургаан онаалганын шилип алыр.	2) Бот угланышыкынныг (регулятивный): Кичээлдиң азы онаалгаларның сорулгаларын хүлээп, аңаа дүүштүр ажылдаар.